અધ્યાય ૧૯
હેમાડપંત - અનુગ્રહકથા

શ્રી ગણેશાય નમ: । શ્રી સરસ્વત્યૈ નમ: । શ્રી ગુરુભ્યો નમ: ।
શ્રી કુલદેવતાયૈ નમ: । શ્રી સીતારામચંદ્રાભ્યાં નમ: ।
શ્રી સદ્‌ગુરુસાઈનાથાય નમ: ।

શામા જોડે ગયા અધ્યાયમાં આપેલી વાતચીત ચાલતી હતી ત્યારે જ મસીદમાં ઘંટ-ઝાલર-મૃદંગ-શંખનાદના અવાજ થતા સાંભળ્યા. બપોરની આરતીની તૈયારી થઈ હતી. તેથી હું શામા જોડે દોડતો મસીદમાં ગયો. બાપુસાહેબ જોગે પૂજન શરૂ કરી દીધું હતું. સ્ત્રીવર્ગ ઉપર ઊભો હતો અને પુરુષો નીચે આંગણામાં ઊભા હતા. મૃદંગના તાલ પ્રમાણે સૌ એકીસાથે મોટેથી આરતી ગાતા હતા. શામા મને હાથ પકડીને ઉપર લઈ ગયા અને પોતે બાબાની પડખે બેઠા. હું બાબાની સામે બેઠો. અમને જોઈ શામા પાસેથી લાવેલી દક્ષિણા આપવા બાબાએ મને આજ્ઞા કરી. મેં કહ્યું કે ''શામાએ રૂપિયાને બદલે નમસ્કાર આપ્યા છે; અને શામા પોતે જ અહીં આવ્યા છે.'' બાબા બોલ્યા, ''ભલે, તમે બન્નેએ શી વાતચીત કરી હતી તે કહો. આ આરતી, ઘંટ તથા મૃદંગના અવાજ સામું ન જોતા.'' અમારી વચ્ચે થયેલી વાતચીત વર્ણવી બતાવવા હું ખૂબ ઇંતેજાર હતો. બાબા તે સાંભળવા આતુર હતા. તેથી તકીઓ છોડી મારા તરફ નમીને બાબા સાંભળવા લાગ્યા. મેં કહ્યું, ''ત્યાં થયેલી બધી વાતો બહુ મજાની હતી. તેમાં પણ પેલી ડોશીની વાત તો ભારે આશ્ચર્યજનક હતી. એ સાંભળીને મને થયું કે આપની લીલા જ અકળ છે. એ વાતના બહાને આપે મારા પર આશીર્વાદ વરસાવ્યા છે.'' ત્યારે બાબા બોલ્યા, ''એ વાત આશ્ચર્યજનક છે. પણ તેમાં તમને આશીર્વાદ જેવું શું લાગ્યું ? તમારી પાસેથી બધું વિગતવાર મારે સાંભળવું છે, માટે મને બધી વિગતવાર વાત કહો.'' એથી શામા પાસેથી મેં હમણાં જ જે વાત સાંભળી હતી તે વિસ્તારથી કહી સંભળાવી તથા એ વાતથી મારા મન પર જ દઢ અસર થઈ હતી તે પણ વર્ણવી બતાવી. એ સાંભળીને બાબા બહુ રાજી થયા અને મને

પૂછ્યું, ''તમને એ વાત અદ્‌ભુત લાગી ? તેનો સાર તમે શું લીધો ?'' મેં ઉત્તર દીધો: ''બાબા, એથી મારા મનની ચંચલતા દૂર થઈ. સાચી શાન્તિ ને સુખ સાથે મને સત્યમાર્ગનું દર્શન થયું છે.''

બાબા બોલ્યા, ''મારી માર્ગદર્શનની પદ્ધતિ સાવ અનોખી જ છે. આ એક જ વાત બરાબર સ્મરણમાં રાખવી. તે બહુ ઉપયોગી થશે. આત્મદર્શન સારુ ધ્યાન કરવું જરૂરી છે. નિરંતર તેનો અધ્યાસ થાય તો વૃત્તિઓ શાંત બની જાય છે. મનમાં કશી કામના રાખ્યા વિના સર્વ પ્રાણીમાં વસેલા પ્રભુનું ધ્યાન ધરવું. જ્યારે મન એકાગ્ર થશે ત્યારે તમારું ધ્યેય સિદ્ધ થશે. મારું નિરાકાર સ્વરૂપ સચ્ચિદાનંદ જ્ઞાનના અવતારસમું છે. તેનું સદા ધ્યાન ધરવું. પણ જો તે તમારાથી ન બને તો તમે મને અહીં નિત્ય જુઓ છો તે મારા સ્વરૂપનું ધ્યાન ધરવું. જેમ જેમ ધ્યાન કરતા જશો તેમ તમારી વૃત્તિઓ કેન્દ્રિત થશે અને ધ્યાતા, ધ્યાન અને ધ્યેય વચ્ચેનો ભેદ નાશ પામશે તથા ધ્યાન ધરનાર જ સચ્ચિદાનંદરૂપ બની બ્રહ્મમાં લીન થશે. કાચબી, નદીના એક તીરે હોય છે અને બચ્ચાં સામે તીરે હોય છે. કાચબી તો બચ્ચાંને પોષણ આપે છે. આ બચ્ચાં પોતાની માતાનું ધ્યાન ધર્યા સિવાય બીજું કશું જ કરતાં નથી. પણ એ કાચબીની દષ્ટિ જ અમીવર્ષા સમી છે અને તે જ બચ્ચાંનો આધાર તથા સુખનું મૂળ બને છે. ગુરુશિષ્યનો સંબંધ આ પ્રકારનો જ છે.''

બાબા આ છેવટનાં વચનો કહી રહ્યા ત્યારે આરતીનો ઘંટાનાદ બંધ થયો અને સર્વ એકઅવાજે બોલી ઊઠ્યા,: ''શ્રી સચ્ચિદાનંદ સદ્‌ગુરુ શ્રી સાઈ મહારાજકી જય.'' વહાલા વાંચકો ! કલ્પના કરજો કે આપણે સૌ પણ એ વેળા મસીદમાં આ ભકતસમૂહમાં જ ઊભા છીએ. હવે આપણે પણ આ જયજયકારમાં જોડાયા છીએ.

આરતી પૂરી થયા પછી પ્રસાદ વહેંચાયો. નિત્ય પેઠે બાપુસાહેબ જોગ આગળ આવ્યા અને પ્રણામ કરી મૂઠી ભરીને સાકર બાબાના હાથમાં મૂકી. બાબાએ એ બધી સાકર મારા હાથમાં ઠાલવી દીધી અને મને કહ્યું: ''જો ભાઈ, તું આ વાત હૃદયમાં બરોબર સંઘરીને યાદ રાખીશ તો તારી સ્થિતિ આ સાકરની જેવી મધુર થશે. તારી સર્વ કામના પૂર્ણ થશે અને તું સુખી થઈશ.''

પ્રણામ કરીને મેં બાબાને વિનંતી કરી: ''પ્રભુ, મારા પર સદા આવી જ કૃપા રાખજો. સદા આશીર્વાદ આપી મારી નિત્ય રક્ષા કરજો.'' બાબાએ કહ્યું: ''આ કથા પુન: સાંભળજે. તેના પર વિચાર કરજે. તેમાં રહેલો ભાવ એકત્ર કરજે. તો તને સદા ઈશ્વરનું સ્મરણ રહેશે અને જો તું તેનું ધ્યાન ધરી શકીશ, તો નિ:શંક તને ઈશ્વરદર્શન થશે.''

વહાલા વાંચકો ! એ વેળા મને જેવો સાકરનો પ્રસાદ મળ્યો તેવો જ આ કથાનો અમૃતરૂપી મધુર પ્રસાદ આપણે સૌને મળજો. ચાલો, આપણે આ અમૃત ધરાઈ ધરાઈને પીએ. તેનું ધ્યાન ધરીએ તથા બાબાની કૃપાથી તે પચાવીને આપણે પુષ્ટ બની સુખી થઈએ. એ સમયે બાબાએ એ અમૂલ્ય બોધવચનો કહેલાં તે સાંભળો.

આપણા જીવન અંગે બાબાનો બોધ : નીચે આપેલાં બાબાનાં બોધવચનો સામાન્ય છતાં ભારે કિંમતી છે. જો તે યાદ રાખી જીવનમાં ઉતારીને તે પ્રમાણે વર્તીશું તો તે ભારે કલ્યાણપ્રદ બનશે.

''કંઈ સગપણ કે એવા સંબધ વિના કોઈ કોઈને ત્યાં જતું નથી. જ્યારે કોઈ માનવી કે પ્રાણી તમારી પાસે આવે ત્યારે તેને કદી હડે હડે કરશો નહિ કે કાઢી મૂકશો નહિ. પણ તેનું સન્માન કરી તેનું યોગ્ય સ્વાગત કરજો. જો તમે તરસ્યાને પાણી, ભૂખ્યાને અન્ન, નાગા-ઉઘાડાને વસ્ત્ર અને અજાણ્યા-થાકેલાને સૂવા-બેસવા ઓટલો આપશો તો જરૂર તમારા પર શ્રીહરિની કૃપા ઉતરશે. તમારી પાસે આવીને કોઈ પૈસા માગે અને તમારી તે આપવાની ઇચ્છા ન હોય તો તેને આપશો નહિ, પણ તેની સામે કૂતરાની જેમ ભસશો નહિ. ભલે કોઈ તમારી વિરુદ્ધ સેંકડો વાતો ને નિંદા કરે પણ તમે તેને બિલકુલ કડવો ઉત્તર દેશો જ નહિ. સદા સહનશીલ રહેશો તો અવશ્ય સુખી થશો. ભલે સમગ્ર જગત તમને ઊંધુંચત્તું થઈ જતું લાગે તોપણ તમે તમારું સ્થાન છોડશો મા. તમારા સ્થાન ઉપર રહીને આ સર્વ નાટકના રંગ જોજો. મારા તથા તમારા વચ્ચે જે ભેદની દીવાલ છે તે તોડી નાખજો. જેથી આપણા મિલનનો માર્ગ ખુલ્લો થશે. હું-તું જેવી ભેદબુદ્ધિ જ ગુરુથી શિષ્યને દૂર રાખનારી વાડ છે. જો એ વાડનો નાશ નહિ કરો તો બન્નેનું એકત્વ સંભવિત નથી. 'અલ્લાહ માલિક'

અર્થાત્ ઈશ્વર જ માલિક છે. અન્ય કોઈ આપણું રક્ષક નથી. પ્રભુની કાર્યપદ્ધતિ અસાધારણ અમૂલ્ય-અગમ્ય છે. તેની જ ઇચ્છા મુજબ બધું બને છે. તે જ આપણા માર્ગદર્શક છે. તે જ આપણી અંતરની સર્વ કામના પૂરી કરે છે. પૂર્વના ઋણાનુબંધને લીધે જ આપણે અહીં આવ્યા છીએ. માટે દરેક પર આપણે પ્રેમ રાખવો તથા સેવા કરીને સુખી થવું. આવું સર્વોત્તમ ધ્યેય સાધનાર જ સુખી થાય છે અને અમર બને છે. અન્ય સર્વ તો માત્ર ખાલી શ્વાસોશ્વાસ લેનાર પ્રાણીઓ જ છે. શ્વાસ ચાલે છે ત્યાં સુધી તેઓ જીવે છે.''

સદ્વિચાર સફળ કરવાનું પ્રોત્સાહન : શ્રીસાઈબાબા સદ્વિચારને કેમ પ્રોત્સાહન દેતા હતા તેની નોંધ પણ જોઈએ. પ્રેમ-ભક્તિથી તમો બાબાનું શરણ પકડશો તો તમને બાબા અનેક બાબતોમાં કેવી કેવી સહાય કરે છે તે જોજો. કોઈ સંતે ખરું કહ્યું છે કે પ્રાત:કાળમાં ઊંઘમાંથી ઊઠ્યા પછી તમને સૌ પહેલો કોઈ સદ્વિચાર આવે અને આખો દહાડો તમે તેનું મનન કરો તો તમારું બુદ્ધિબળ બમણું બનશે અને ચિત્તની પરમ શાન્તિ મળશે. એક વાર મને આ પ્રયોગ કરવાની ઇચ્છા થઈ. એ વખત બુધવારે રાત્રે પથારીમાં સૂતાં જ મેં વિચાર કર્યો: ''આવતી કાલે ગુરુવાર છે.શુભ દિન અને શુભ સ્થાન શિરડી છે. માટે આવતી કાલનો આખો દહાડો રામનામનો જપ કરી દિવસ આનંદમાં ગાળું.'' આવો વિચાર કરી હું ઊંઘી ગયો. બીજે દહાડે ગુરુવારે હું સવારમાં ઊઠ્યો ત્યારે સ્વાભાવિક જ મારા હોઠે રામનામ આવીને બેઠું અને હું બહુ રાજી થયો. પ્રાત:કર્મ પતાવી હું પુષ્પાદિ લઈ બાબાનાં દર્શને ગયો. દીક્ષિતના વાડામાંથી નીકળી જેવો હું બુટીના વાડા પાસે પહોંચ્યો, તેવું જ મસીદમાં બાબા પાસે ગવાતું શ્રી ઔરંગાબાદકરનું ભજન મારે કાને પડ્યું. એ ભજન હતું એકનાથનું : ''ગુરુકૃપાંજન પાયો મેને ભાઈ...'' જેમાં એકનાથે ગાયું છે કે ગુરુકૃપારૂપી અંજન મને મળ્યું, જેનાથી મારી દૃષ્ટિ ઊઘડી ગઈ અને મને અંતરબાહ્ય, જાગ્રતમાં, ઊંઘમાં, સ્વપ્નમાં સર્વ સ્થળે રામનાં દર્શન થયાં. ભજન તો ઘણાં છે પણ બાબાના ભકત ગાયક ઔરંગાબાદકરે આ ખાસ ભજન જ શા વાસ્તે પસંદ કર્યું ? શું આજે દિનભર સતત રામનામ રટવાના મારા સંકલ્પને પોષવા સારુ જ ગોઠવેલો શ્રી સદ્ગુરુ સાઈબાબાનો આ એક અજબ નુસખો નહોતો ?

ભક્તોની કામના પૂરવામાં, વિપદમાત્રમાંથી બચાવી ભક્તની રક્ષા કરવામાં રામનામના જપની મહાશક્તિ પર સર્વ સંતોએ એકમત બની ખૂબ ભાર મૂકયો છે.

નિંદાનો તિરસ્કાર : બોધ દેવા માટે બાબાને કોઈ ચોક્કસ સ્થળ અગર સમયની કશી જરૂર નથી. ગમે તે પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં બાબા છૂટથી બોધ દેતા હતા. એક વખત એક ભક્તે બીજા ભક્તની પીઠ પાછળ નિંદા કરી અને તેના ગુણ સામે ન જોતાં તેનો દોષ જ બતાવીને વ્યંગમાં નિંદા કરવા માંડી. એથી શ્રોતાઓ પણ કંટાળી ગયા. સામાન્ય રીતે વગર કારણે બીજાની નિંદા કરવાનો સ્વભાવ ઘણાનો હોય છે. જેથી અંતે એકબીજાનાં મનદુ:ખ થાય છે. પણ સંતો આ નિંદાને બીજી જ દૃષ્ટિથી જુએ છે. સંતો કહે છે કે મેલ ધોવાની બે રીત છે. માટી, સાબુ, પાણીથી મેલ ધોવાય છે. એ એક રીત છે. પણ નિંદકોની મેલ ધોવાની રીત ન્યારી જ છે. તે લોકો બીજાનો મેલ પોતાની જીભ વડે ધુએ છે. માટે નિંદકનો તો આપણે આભાર માનવો જોઈએ. આવા નિંદકને સુધારવાની શ્રી સાઈબાબાની રીત પણ ન્યારી જ હતી. પોતે સર્વજ્ઞ હતા. તેથી નિંદકના બોલ પોતે જાણી જતા હતા. આજે બાબા લેંડી પર ગયા ત્યારે વાડની પાસે એક ભૂંડ વિષ્ઠા ખાતું જોયું. તેને બતાવીને નિંદક ભક્તને કહ્યું: ''કેવા આનંદથી પેલું વિષ્ઠા ખાઈ રહ્યું છે. તારું વર્તન પણ તેના જેવું જ છે. તારા ભાઈની નિંદા તું પેટ ભરીને કરજે. પૂર્વે કરેલાં ઘણાં પુણ્યકર્મ પછી તને આ મનુષ્ય-દેહ મળ્યો છે. જો તું આવું જ વર્તન રાખીશ તો તને શિરડી શું સહાય કરી શકે તેમ છે ?'' એ સાંભળી પેલો નિંદક શરમાઈને ચાલ્યો ગયો.

આમ જરૂર હોય ત્યારે બાબા ઉપદેશ દેતા હતા. એ સર્વ યાદ રાખી જો આપણે જીવનમાં ઊતારીએ તો આત્મદર્શન કંઈ બહુ દૂર નથી. એવું કહેવાય છે કે ''જો હરિ મારો જ હશે તો મારા ખાટલામાં બેઠાં જ મને ખવડાવશે.'' અન્નવસ્ત્રની બાબતમાં એક કહેવત સત્ય હશે. પણ જો કોઈ તેમાં શ્રદ્ધા રાખી છાનોમાનો બેસી રહે અને કશો આધ્યાત્મિક પ્રયત્ન જ ન કરે તો તે અંતે પાયમાલ થાય છે. આત્મદર્શન સારુ તો દરેક જણે બને તેટલા પ્રયત્ન કરી છૂટવા જોઈએ. જેમ વધુ પ્રયત્ન, તેમ વધુ શ્રેય થાય છે.

બાબા કહેતા હતા કે ''હું સર્વવ્યાપક છું. સ્વર્ગ, પૃથ્વી, ભૂમિ, હવા બધે સ્થળે હું હાજર છું. હું પરિમિત નથી.' બાબા માત્ર સાડા ત્રણ હાથના જ હતા એ ભ્રમ દૂર કરવા માટે જ બાબા આ વચનો કહેતા હતા. જે ભક્તો સર્વસ્વ સમર્પણ સાથે અહર્નિશ બાબાનું ધ્યાન ધરતા હતા, તેઓ જેવું સાકર તથા સ્વાદ, સમુદ્ર તથા મોજાં, આંખ તથા પ્રકાશ વચ્ચે એકત્વ છે તેવું અનુભવતા હતા. જન્મમરણના બંધનમાંથી છૂટવા ઇચ્છનારે શાંત ચિત્તથી પવિત્ર જીવન જીવવું જોઈએ. બીજાની લાગણી દુભાય એવું કશું જ ન બોલવું જોઈએ. સારાં કર્મ કરી પોતાનો ધર્મ બજાવવો તથા સર્વ ભાવે બાબાનું શરણ પકડવું અને કોઈ વાતથી ડરવું નહિ. જેને બાબા પર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે તથા જે બાબાની લીલાનું શ્રવણ તથા ગાન કરે છે અને બીજું કંઈ ચિંતન કરતા નથી, તેને અવશ્ય આત્મદર્શન થાય છે. બાબા નામ ભજવા તથા તેનું શરણ પકડવા ઘણા ભક્તોને કહેતા હતા. જે લોકો 'હું કોણ છું' તે જાણવા ઇચ્છતા હતા, તેમને પણ બાબા આ શ્રવણમનનનો બોધ દેતા હતા. બાબા કોઈને પ્રભુનામનું સ્મરણ કરવાનું કહેતા, તો કોઈને પોતાની લીલા શ્રવણ કરવાનો બોધ દેતા હતા, કોઈને પાદપૂજનનો ઉપદેશ દેતા હતા, તો કોઈને અધ્યાત્મરામાયણ અગર જ્ઞાનેશ્વરી જેવા ગ્રંથનું વાંચન તથા અધ્યયનનો બોધ કરતા હતા. કેટલાકને પોતાના ચરણ પાસે બેસાડતા તો કેટલાકને ખંડોબાના મંદિરે મોકલતા હતા. કેટલાકને વિષ્ણુસહસ્રનામજપની આજ્ઞા કરતા હતા તો કેટલાકને છાંદોગ્ય ઉપનિષદ અગર ગીતાનું અધ્યયન કરવાનું કહેતા હતા. એમના બોધને કોઈ મર્યાદા કે નિયંત્રણ નહોતું. કેટલાકને પોતે જાગ્રતમાં જાતે બોધ કરતા હતા તો બીજાને સ્વપ્નદર્શનમાં ઉપદેશ દેતા હતા અને જોરથી તેની છાતી ભીંસી નાંખે. પેલાએ કદી દારૂને અડકવાની બાધા લીધી ત્યારે જ પોતે છાતી પરથી હેઠા ઉતર્યા હતા. હઠપ્રયોગના પ્રયોગ કરનારા કેટલાક ભક્તોને એવા હઠપ્રયોગના પ્રયોગ નહિ સાધવા તથા સબૂરી પકડી શાન્તિ રાખવા પોતે સલાહ દેતા હતા. આમ બાબાના બોધની આવી બધી પદ્ધતિનું વર્ણન કરવું સંભવિત નથી. વ્યાવહારિક બાબતોમાં પણ પોતાના જ દૃષ્ટાંત વડે બાબા માર્ગદર્શન કરતા હતા, જેનું દૃષ્ટાંત નીચે આપ્યું છે :

મહેનતનો બદલો : એક દહાડે બાબા રાધાકૃષ્ણમાઈના ઘર પાસે

આવ્યા અને કોઈને કહ્યું, ‘‘નિસરણી લાવ.’’ એક જણ નિસરણી લઈ આવ્યો અને બાબાએ બતાવી તે વામન ગોંડકરના ઘરની દીવાલે તે મૂકી. બાબા નિસરણી પર ચડી તેના છાપરા પર જઈને ઊભા થઈ ત્યાંથી રાધાકૃષ્ણમાઈનું છાપરું વટાવી બીજે ખૂણેથી નીચે ઉતર્યા. આમાં બાબાનો હેતુ શું હશે તેની કોઈને ખબર પડી નહિ. તે દહાડે રાધાકૃષ્ણમાઈને તાવ ચડ્યો હતો. કદાચ તેમનો તાવ દૂર કરવા પણ તે આમ ગયા હોય ! પણ સીડીથી નીચે ઊતરીને બાબાએ નિસરણી લઈ આવનાર પેલા માણસના હાથમાં બે રૂપિયા મૂકયા. ત્યારે કોઈએ ડહાપણ બતાવતાં બાબાને પૂછ્યું, ‘‘બાબા, આટલા બધા પૈસા તેને કેમ આપ્યા ?’’ બાબાએ ઉત્તર દીધો, ‘‘કોઈની પાસેથી કદી મફત કામ લેવું નહિ. કામ કરનારને ઉદારતાથી સત્વર બદલો આપવો.’’

બાબાએ બતાવેલા આ સિદ્ધાન્તનો અમલ થયો હોય અર્થાત્ મહેનતનો બદલો ત્વરિત ઉદારતાથી અપાતો હોય તો આજે પડતી હડતાળો કે એવી કોઈ કડવાશને અવકાશ જ રહે નહિ અને મજૂરો વધુ સારું કામ આપે. મજૂરો અને માલિકો બન્નેને લાભ થાય તથા મજૂરી અને મૂડી એ બે વચ્ચેના દ્વેષનો પણ નાશ થાય.

સ્વસ્તિ શ્રી સંતસજજનપ્રેરિતે ભકત હેમાડપંતવિરચિતે
શ્રી સાઈસમર્થસચ્ચરિત્રે ‘હેમાડપંત-અનુગ્રહકથા’ નામ
ઓગણીસમો અધ્યાય સંપૂર્ણ ।
। શ્રી સદ્‌ગુરુસાઈનાથાર્પણમસ્તુ । શુભં ભવતુ ।